

Kahden korkeakoulun malli eriyttää oppilaita perhetaustan perusteella

Laura Heiskala, Jani Erola & Elina Kilpi-Jakonen

Yliopiston pääsykokeista luopuminen saattaa vähentää koulutuksen ylisukupolvista eriarvoisuutta

Perhetausta on yhteydessä oppilaan koulumenestykseen. Yhteiskunnassa perheiden resurssit ovat epätasaisesti jakautuneet, mikä heijastuu epätasaiseen koulumenestyksen jakautumiseen (Jackson 2013). Näin tapahtuu myös Suomessa.

Perhetausta on yhteydessä myös siirtymiin koulutuksen tasolta toiselle aikaisempi koulumenestys huomioon ottaen. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi yhdeksän keskiarvon oppilailla on erilaiset todennäköisyydet jatkaa koulutuspolulla perhetaustasta riippuen - korkeakoulutettujen perheiden lapset tässä tilanteessa usein jatkavat pidemmälle. Pelkästään koulumenestys ei siis pysty selittämään eroja koulutussiirtymien todennäköisyyksissä. Suhteellisen riskien välttämisen teorian mukaan perheet tekevät koulutus päätöksiä ennakoiden sitä, että lapset päätyisivät vähintään yhtä korkeaan sosioekonomiseen asemaan aikuisena kuin vanhempansa. Tämän vuoksi korkeakoulutettujen lapset jatkavat koulutuspolulla pidempään koulumenestyksestä riippumatta.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että erityisesti heikosti koulussa pärjävillä oppilailla perhetaustan mukaiset erot koulutussiirtymissä ovat suuria: heikosti koulussa menestyvät hyväosaisesta perheestä tulevat lapset jatkavat koulutuspolulla useammin kuin heikosti koulussa menestyvät huono-osaisemmasta perhetaustasta tulevat lapset (kompensatioetuhypoteesi, Bernardi & Cebolla-Boado 2014). Erot hyvin koulussa pärjävillä ovat pienempiä. Nämä oppilaat ovat jatkaneet koulutuspolulla perhetaustasta huolimatta.

Suomessa ylisukupolvinen koulutuksellinen eriarvoisuus on verrattain vähäistä. Tämä tarkoittaa sitä, että verrattuna muihin länsimaihin, vanhempien koulutustaso ei Suomessa ole yhtä vahvasti yhteydessä jälkipolven koulutustasoon. Suomen rooli koulutuksen mallimaana on juurtunut monen suomalaisenkin mieleen. Tämä ei ainakaan helpota huomaamaan eriarvoistavia rakenteita, joita esimerkiksi korkeakoulujärjestelmämme ylläpitää.

Suomessa korkeakoulutussektori on jaettu ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin. Pääsykokeita on järjestetty erityisesti yliopistoon hakeville, mutta myös osassa ammattikorkeakouluja. Pääsykokeiden järjestämisessä on kuitenkin ollut selkeitä eroja. Ammattikorkeakoulujen pääsykoemateriaalit ovat ilmestyneet vain muutama kuukausi ennen pääsykoetta, kun taas yliopistoissa aikaa valmistautua on tavallisesti enemmän. Tämä on korostanut yksityisten valmennuskurssien roolia erityisesti yliopistoon hakiessa.

Näin tutkittiin

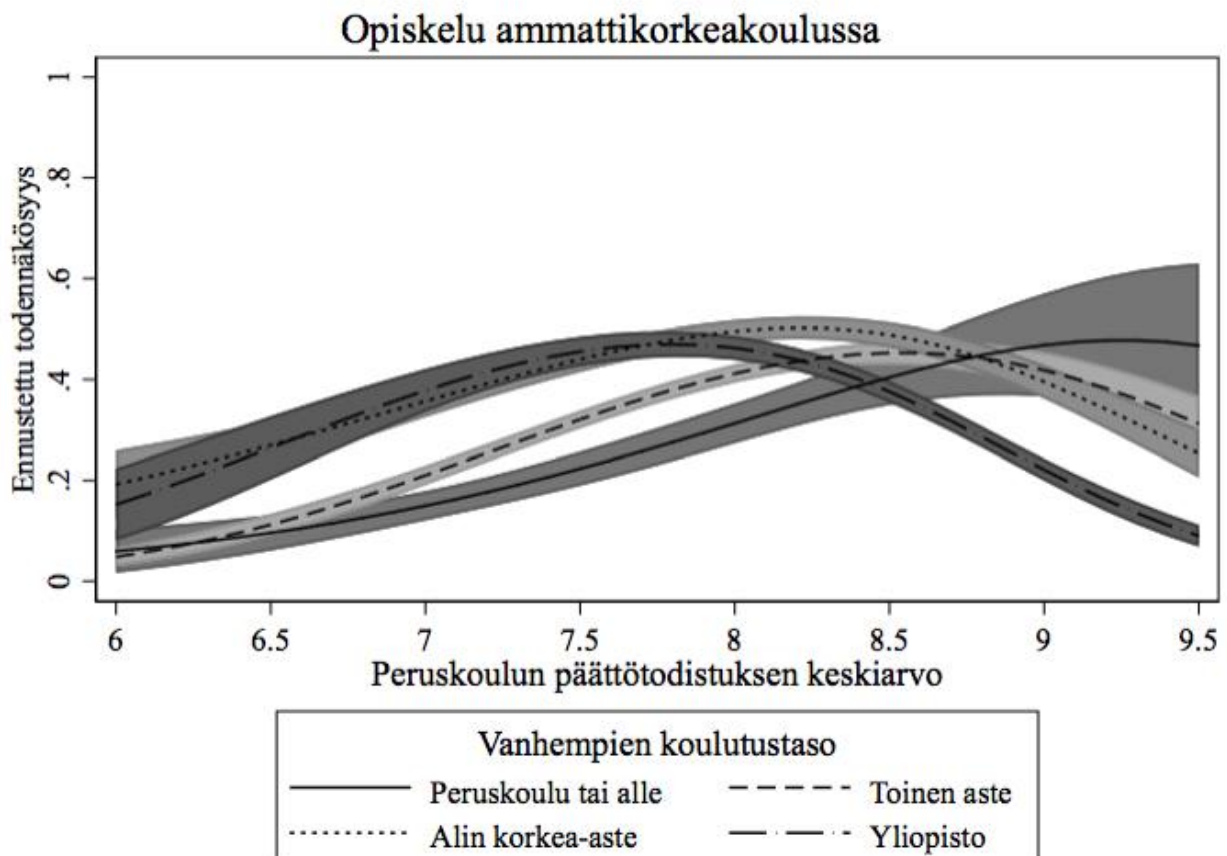
Tutkimuksessamme käytimme Tilastokeskuksen rekisteriaineistoa, joka kattaa viisi prosenttia vuosina 2000-2004 peruskoulun päättäneistä alle 25—vuotiaista nuorista. Seurasimme heidän koulutuspolkuaan kahdeksan vuotta peruskoulun päättöhetkestä. Aineisto sisältää tiedot muun muassa vanhempien koulutustasosta, peruskoulun päättötodistuksen keskiarvosta sekä vuosittaiset korkeakoulujen kirjoillaolotiedot. Tässä tutkimuksessa mittasimme perhetaustaa vanhempien koulutustasolla. Vanhempien koulutustason määrittää tutkimuksessamme korkeamman tutkinnon suorittanut vanhempi.

Tutkimuksesta pääset lukemaan tarkemmin perhetaustan ja koulumenestyksen, perhetaustan ja korkeakoulusiirtymien, sekä koulumenestyksen ja korkeakoulusiirtymien välisistä yhteyksistä. Tässä blogikirjoituksessa esittelemme vain tutkimuksen päätulokset: miten todennäköisyys aloittaa opiskelu yliopistossa tai ammattikorkeakoulussa vaihtelee vanhempien koulutustason mukaan eri keskiarvopisteissä. Keskiarvopisteillä viittaamme peruskoulun päättötodistuksen keskiarvoon. Tämä on myöhäisin kohta koulutuksessa, kun koko ikäluokasta on vertailukelpoinen arvosanamittari.

Kompensaatio vai etujen kertaantuminen: Opiskelu ammattikorkeakoulussa ja yliopistossa

Tutkimme vanhempien koulutustason yhteyttä todennäköisyyteen olla aloittamatta korkeakouluopinnot, aloittaa opiskelu ammattikorkeakoulussa tai aloittaa opiskelu yliopistossa eri keskiarvopisteissä kahdeksan vuotta peruskoulun päättöhetkestä.

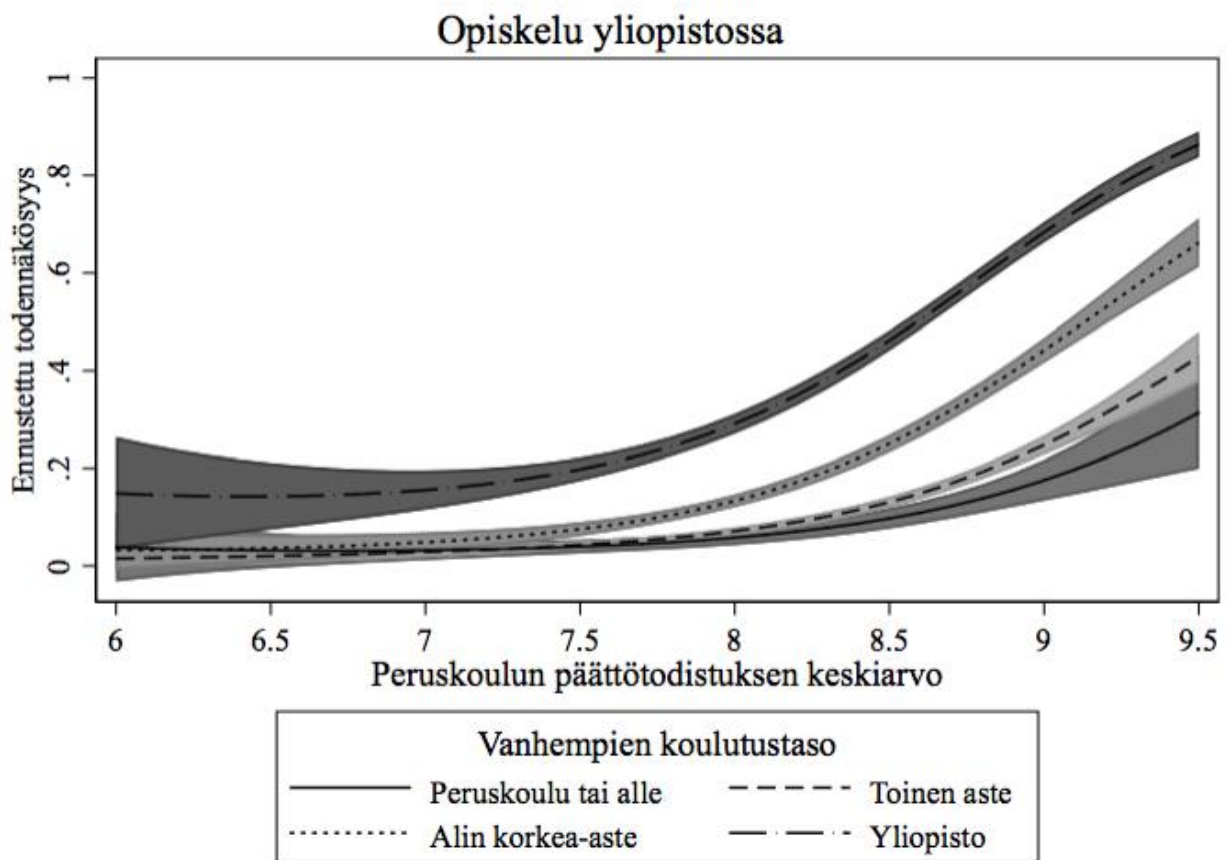
Todennäköisyys opiskelujen aloittamiselle ammattikorkeakoulussa vaihtelee suuresti koulumenestyksen ja perhetaustan mukaan (Kuvio 1). Ammattikorkeakoulun aloittamisessa erot heikosti koulussa pärjäävien kesken tukevat *kompensaatioetuhypoteesia*: korkeasti koulutettujen vanhempien lapset aloittavat ammattikorkeakoulun selvästi useammin kuin matalammin koulutettujen vanhempien lapset. Sen sijaan hyvin koulussa pärjäävillä erot ovat päinvastaisia: korkean keskiarvon oppilailla todennäköisyys jatkaa ammattikorkeakouluun on suurempi matalammin kouluttautuneiden kuin korkeasti kouluttautuneiden lapsilla.

Kuvio 1. Opiskelu ammattikorkeakoulussa peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon ja vanhempien korkeimman koulutustason mukaan (N=19,224). Malli kontrolloi sukupuolen, toisen asteen tutkintotyypin ja äidinkielen. Estimaattien ympärillä 95 % luottamusvälit.

Ammattikorkeakoulua on pidetty eriarvoisuutta vähentävänä instituutiona, sillä perhetaustan mukaiset erot koulutuksen aloittamisessa ovat olleet yliopistoa pienempiä (Kivinen et al. 2012). Tutkimuksemme mukaan ammattikorkeakoulu kuitenkin toimii korkeakoulutettujen vanhempien heikosti koulussa pärjäävien lasten väylänä korkeakouluun. Samalla kahden korkeakoulun malli erottelee erityisesti hyvin koulussa pärjäävät yliopistoihin ja ammattikorkeakouluihin perhetaustan mukaan, yliopiston ollessa korkeasti koulutettujen vanhempien lasten valinta (Kuvio 2).

Yliopistossa aloittaneilla erot heikosti koulussa pärjäävien kesken ovat pieniä, sillä tämä joukko kokonaisuudessaan on pieni: harva heikosti peruskoulussa menestyvä aloittaa yliopistossa, oli vanhempien koulutustaso minkälainen tahansa. Sen sijaan huippuoppilaiden perhetaustan mukaiset erot osoittavat *etujen kertaantumisen*: hyvin koulussa pärjäävät korkeasti koulutettujen lapset aloittavat yliopisto-opinnot suuremmalla todennäköisyydellä kuin hyvin koulussa pärjäävät matalammin koulutettujen lapset.

Kuvio 2. Opiskelu yliopistossa peruskoulun päättötodistuksen keskiarvon ja vanhempien korkeimman koulutustason mukaan (N=19,224). Malli kontrolloi sukupuolen, toisen asteen tutkintotyyppin ja äidinkielen. Estimaattien ympärillä 95 % luottamusvälit.

Kaksiteräinen miekka: Kahden korkeakoulun malli

Ammattikorkeakoulujen perustaminen 1990-luvulla tähtäsi korkeakoulutettujen määrän kasvuun. Ammattikorkeakoulujen olemassaolo toimii kuin kaksiteräinen miekka. Yhtäältä se on saattanut lisätä matalammasta perhetaustasta tulevien lapsien korkeakoulutusta ylipäätään, mahdollistaen heille korkeamman koulutustason kuin ilman ammattikorkeakoulujärjestelmää. Toisaalta se on

saattanut eriyttää heitä pois yliopistosta, johtaen matalampaan koulutustasoon kuin ilman ammattikorkeakouluja. Tämä eriyttäminen näyttää tapahtuvan erityisesti hyvin koulussa pärjävien kesken.

Kahden korkeakoulun malli jaottelee erityisesti hyvin koulussa pärjäävät nuoret perhetaustan mukaan. Heikosti pärjääville oppilaille ammattikorkeakoulu näyttää olevan väylä korkeakoulutukseen, jos heidän vanhemmillaan on korkeakoulututkinto. Heikosti pärjäävät oppilaat ilman vanhempien korkeakoulututkintoa jäävät suurella todennäköisyydellä itekin ilman korkeakoulututkintoa.

Yliopistojen pääsykoejärjestelmä, jossa yhdellä yksittäisellä kokeella on suuri painoarvo, tarjoaa ikään kuin toisen mahdollisuuden koulutuspolulla jatkamiseen ja menestymiseen. Tätä toista mahdollisuutta hyödyntävät ne, joilla vahvan aikaisemman kouluosaamisen lisäksi on aikaa sekä varaa valmistautua pääsykokeisiin. Aikaisemman tutkimuksen mukaan yksityisiä yliopiston pääsykokeisiin opastavia valmennuskursseja hyödyntävät eritoten hyväosaisten perheiden lapset (Kosunen et al. 2020).

Sisäänpääsy korkeakouluun ei ole läpihuutojuttu; korkeakoulun sisäänotto Suomessa on yksi OECD-maiden selektiivisimpiä (OECD 2019). Erityisesti yliopistojen sisäänotto on ollut viime vuosina suurten koulutuspoliittisten muutosten alla ja suuntana on ollut pääsykokeista luopuminen. Tämän tutkimuksen valossa uskomme, että suunta on ylisukupolvisen eriarvoisuuden kannalta oikea. Uudistuksessa on kuitenkin muistettava, että suomalaisen koulutusjärjestelmään kuuluvat yhtäläiset mahdollisuudet edetä sekä ammattikoulusta että lukiosta korkeakouluun. Erilaisten koulutuspolkujen ylläpitäminen on pidettävä uudistuksen lähtökohtana.

Julkaisu

Heiskala, L., Erola, J. & Kilpi-Jakonen, E. (2020) Compensatory and multiplicative advantages: Social origin, school performance, and stratified higher education enrolment in Finland, *European Sociological Review*, <https://doi.org/10.1093/esr/jcaa046>

Kirjoittajat

Laura Heiskala, VTM, työskentelee väitöskirjatutkijana INVEST-lippulaivassa ja LIFETRACK-projektissa sosiologian oppiaineessa, Turun yliopistossa.

Jani Erola, FT, työskentelee sosiologian professorina ja INVEST-lippulaivan kapteenina Turun yliopistossa.

Elina Kilpi-Jakonen, DPhil, työskentelee sosiologian apulaisprofessorina ja akatemiattutkijana INVEST-lippulaivassa ja sosiologian oppiaineessa, Turun yliopistossa.

Kirjallisuus

Bernardi, F. and Cebolla-Boado, H. (2014). Previous school results and social background: Compensation and imperfect information in educational transitions. *European Sociological Review*, **30**, 207–217.

Jackson, M. (2013). How is inequality of educational opportunity generated? The case for primary and secondary effects. In Jackson, M. (Ed.), *Determined to Succeed? Performance versus Choice in Educational Attainment*. Stanford, CA: Stanford University Press, pp. 1–33.

Kivinen, O., Hedman, J., and Kaipainen, P. (2012). Equality of opportunities in education in Finland: New and old forms of inequality [Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot], *Yhteiskuntapolitiikka*, **77**, 559–566.

Kosunen, S., Haltia, N., Saari, J., Jokila, S., and Halmkrona, E. (2020). Private supplementary tutoring and socio-economic differences in access to higher education. *Higher Education Policy*, <https://doi.org/10.1057/s41307-020-00177-y>.

OECD (2019). *Investing in Youth: Finland*. Paris: OECD Publishing.